

Sıñsıv / Ağlama*

“Sıñsıv”, “hevjar”a çok yakın bir türdür. Onun için de bazı araştırmalarda “hevjar”la denk tutulur. Bu konuda N.Devkaraev, şunları söyler: *“Kız, evlenmek amacıyla evden güvey tarafına giderken, genellikle ağlar. Bu ağlamaya Karakalpaklar, “sıñsıv” derler. Kız, evden gelin olarak çıkarken ağlamzs bu, ayıp sayılır. Kız, biraz ağladıktan sonra, kızı almaya gelen erkekler, çadırın tepe kısmındaki keçe parçasını (üzik) kaldırıp, “Ağlamayı bıraksın, olur şimdi”, “Haydi alıp çıkın, çıkadurun” diye seslenirler. Bundan sonra ağlayıp duran kız, içinde bulunduğu durumu ve başına gelenleri koşuk ile söylemeğe başlar.”*⁵

Demek ki “sıñsıv”, daha çok kızın yalnızca kendi derdi, kaygısı ile ilgilidir. “Hevjar” ise genellikle toplumsal karaktere sahiptir. İkincisinde, kızıdan başka, onun yengesi ve erkekler de işe karışır. Teması bakımından, anlaşılacağı üzere, yaşadığı cemiyetten razı olmama hususu vardır. Kendi yaşadığı zamana, anne babasına olan rızasızlık, ağlayıp sıkılma vb., “sıñsıv”ın temasını teşkil eder. Meselâ:

* K.Mambetov, Karakalpaklardın Etnografıyalık Tariyhı, Nökis “Karakalpakstan”, 1995, s.158-168.

¹ Belinskiy, V.G., Soçineniya. M., İzdatelstvo AN SSSR, 1954, tom V., str. 356.

Kayrılıp uşkan karlığuş
Uyasınan bezer me?
Ekemniñ keвли kara taş
Kevilimdi sezer me?

Ana degen ak kepter
Aylanıp kanat kağadı
Barar jerim bir jat yer
Ayakka min tağadı

Bahıt külip bakpadı
Mendey ğana sorlığa
İğbalım kelip toktadı
Alpıs jasar ğarrığa

Gevhar kaslı jüzigim
Kiyilmedi barmakka
Ak otavda üzigim
Şaş bavım kaldı şańlakta

*Dönüp uçan kırlangıç,
Yuvasından bezer mi?
Babamın gönlü kara taş,
Şu gönlümü sezer mi?*

*Ana denilen ak güvercin,
Dönerek kanat çırpır.
Gideceğim bir yat yer,
Sonunda kusur takar.*

*Bahtım gülüp bakmadı,
Benim gibi garibe.
İkbâlüm gelip durdu,
Altmışındaki yaşlıda.*

*Gevher taşlı yüzüğüm,
Takılmadı parmağa
Ak otağda “üzik”im,
Saç bağım kaldı ağılda.*

Bazı “sınsıv”larda kızın yürek derdi tam bir şiir derecesinde ifadesini bulur.

Şaşbavlarım tökpe- Men ağama ökpeli
Ökpelemey kayteyim
Bir yıl tursam köppedi?

Tahtalı üy tar ma eken
İşinde apam bar ma eken
Malğa kızıp kız satkan
Ağamda akıl bar ma eken

Juvırıp kirdim takta üyge
Sırğamdı ildim bir şüyge
Küni tüni jılayman
Kalay tüstim bul küyge

*Saç bağlarım “dökme”li
Ben ağama öfkeli
Öfkelenmeyip, n’idem,
Bir yıl dursam çok muydu?*

*Tahtalı ev dar mı ki,
İçinde anam var mı ki
Mala düşüp kız satan
Ağamda (babamda) akıl var mı ki?*

*Koşup girdim tahta eve,
Küpemi ildim bir yere
Gece gündüz ağlarım,
Nasıl düştüm bu ateşe.*

Veya:

Ak şayıdan köylegim
Zerge battı bilegim
Ġarrı baydın kolında
Zarlar boldı jüregim

*Ak “şayı”dan gömleğim,
Altına battı bileğim,
Yaşlı zenginin elinde
Ağlar oldu yüreğim.*

Bunlar, âdete dayanan önemli koşuklar olduğu için de, onu aktaranlar kabiliyet sahibi insanlardır. Onlar bu hadiseyi önceden sezdikleri için de, bu dertli koşukları kendileri düşünüp, bulurlar.

Şu koşukta kız, birlikte meme emdiği öz kardeşini özler:

Deryanın ortasında ekken tal bar
Üstinde aksüp köylek makpal şalbar
Jan ağam tüskeninde sen esime
Şıkpağan kökirekte şıbın jan bar

*Nehrin ortasında ekili dal var,
Üstünde ap ak gömlek, ipekli şalvar,
Can ağam, düştüğünde sen aklıma,
Çıkmayan göğsümde bir âciz can var.*

Eskiden insanlar arasındaki adaletsizlikler, onların hukukunu da son derece sınırlandırmıştır. Yokluk, cömert insanın elini bağlarken, bir çok erkek de başlık parası veya çeyizi olmadığı için uzun süre evlenememekte imiş. Mal, mülk üstünlüğü olan zaman, insanları âvârelîğe salmış. Bu sebepten, “karşı dünürlük” denilen âdet ortaya çıkmış. Bu âdetle, bazı evlenemeyen erkekler, kendi kız kardeşlerini yaşlı insanlara verip, onların kızlarını almışlardır. Bu olaylar da bazı “sıñsıv” koşuklarında yer almıştır:

Janım ağa kulak salsan sözime
Jetim kalıp ergendeki iziñe
Meni berip baydın kızın alıvğa
Oylan ağa ılayık pa öziñe

Canım ağa kulak salsan sözüne,
Yetim kalıp ergendeki izine
Beni verip, zengin kızı almaya,
Düşün ağa, bu lâyıık mı özüne

Nekemdi kıysa da kazı hem molla
Bergen amanatın alsa da Alla
Karsı kudalıkka bergeniñ menen
Ötemis jamanğa tiymeymen olla

Nikâhımı kıysa kadı ve molla,
Verdiği emâneti alsa da Allâh
“Karşı dünürlük”e sen versen dahi,
Ötemis kötüye ben varmam vallâh.

“Sıñsıv” koşuğunda bazen öz evlâdına kıyamayan anne derdi açıkça sezilirken, bazen de mal mülkü öz evlâdından da üstün gören taş bağırlı babalar, tenkit edilir:

Arbağa süyendim anam hoş-dedi
Bul naşardıñ közi tolı yaş dedi
Zalım ağam kete ber dep koymadı
Ğarip anam diydarıma toymadı

Arabaya dayandım, anam hoş (hoşça git) dedi.
Bu garibin gözü dolu yaş, dedi.
Zalim ağam “gidiver” diye koymaz,
Garip anam dıdarıma doymadı.

Anama aytıp bar kavın kaklasın
Kaklağan kavının üç ay saklasın
Üş ayğaşa bir habarım bolmasa
Anam meni aytım aytıp joklasın

Anneme git söyle, kavun kurutsun.
Kurutup kavunu üç ay saklasın.
Üç aya dek bir habarım gelmezse,
Annem beni “aytım”¹ söyleyip yas tutsun.

Şaşım uzun şaşbavıma teñbedi?
Ekem meni öz teñime bermedi
Ekemdi neyleyin tillağa kızdı
İğbalım neyleyin jamanğa kızdı

Saçım uzun saç bağıma denk miydi,
Babam beni öz dengime vermedi
Babamı neyleyim altına düştü
Bahtımı neyleyim kötüye çizdi.

Sakalıñ erbiyip kirme tösekke
Ömirim zaya boldı sendey eşekke

Sakalın kaskatı girme döşeğe,
Ömrüm zayı oldu sen gibi eşekle!

Görüleceği üzere bu koşuklar, Karakalpak etnoğrafyasının halk şiirindeki görünüşleridir. Bunları iyi bilmeden halk âdetlerini tam olarak anlamak da zordur.

“Sıñsıv” koşuklarının türleri çoktur. Ama onların teması birbirinden farklı değildir. Hepsisi de dengine ve sevdiğine varamayan kızların gönül dertlerini terennüm eder:

Tavğa bir şıktım jağalap
İziñnen erdim ağalap
İziñnen ergen balañdı
Malğa sattıñ bahalap
Naşarı kursın kem eken
Kara jer menen teñ eken
Tiri bir ketti demeseñ
Ölgenler menen teñ eken
Esikti aldı bayterek
Bayterek öser gültelep
Erte jatıp keş turdım
Jan ağa-av sağan erkelep

Dağa bir çıktım kenardan,
Peşinden geldim koşarak
Peşinden gelen çocuğu,
Mal gibi sattın paha biçip.
Kızlığa lânet kem² imiş
Kara toprakla denk imiş
Diri gitti diye deme,
Ölenler ile denk imiş.
Kapının önü ağaçtır,
Ağaç büyür, yavaş yavaş
Erken yatıp, geç kalktım,
Can ağa sana nazlanıp

¹ Şiy: Çadırın “kerege”sinin dışına örtülen ve genellikle, kamıştan sazdan yapılan bir tür örtü.

² Şengel: Dikenli bir bitki.

Ak köylek kiydim şalıska
Duzım bir tarttı alıska
Armanı bar ma kızlardıñ
Öz elinde kalıska

Jaslıgım ötken keşeler
Şay-samavırın keseler
Kızım kızım devşi edin
Hoş aman bol şeşeler

Jıñgıl şaptım jañkalap
Ösirdim bavırım arkalap
Ösirgen bavırım sen bolsañ
Barıp tur karağım apalap

Ak gömlek giydim güzelce
Tuzum bir çekti uzağa,
Bir derdi var mı kızların
Kendi ev yurdunda kalan.

Gençliğimin geceleri
Çay, semaver, kâseler
Kızım kızım der idiniz
Hoşça kalın siz anneler.

“Jıñgıl”¹ kestim parça parça
Büyüttüm kardeşim nazla
Büyüttüğüm kardeş sen isen
Varıp, git gözüm deyip, ana!

Halk arasında yayılmış olan “sıñsıv”ların bazıları, “aytış” türünde verilir. Bazen kız yengesi, kızın derdini paylaşır, başa gelen zorlukların üstesinden gelmek için ona öğüt ve teselli verir:

Kız:

Kışkene urşık taldırmaş
Kevilimdi jeñge kaldırmaş
Kevil kurğır süymeydi
Basıma “ak”tı saldırmaş

Küçük “urşık”² yordurma
Gönlümü yenge kaldırma
Yok olası gönül sevmiyor
Başıma ak örtü saldırma.

Yenge:

Jılama biykeş jılama
Köziñniñ jasın bulama
Biz bermeyik desek te
Mal bergen adam koya ma?

Ağlama biykeş ağlama,
Gözün yaşın bulama
Biz vermeyiz desek de
Mal veren adam koyar mı?

Bu “aytış” koşuklarda kız, hayatın acısını tatlısını görmemiş, çok genç ve nazlı olarak da karşımıza çıkabilir. Evinden bir anda gidişini hatırlayıp, birlikte büyüdüğü kardeşini arar:

Dalağa biyday şaşayın
Törde gilemdi basayın
Ekelşi beri inimdi
Süyip bir mavkımdı basayın

Ovaya buğday saçayım,
Tör’e kilimi basayım
Gel beri bir kardeşim,
Sevip bir murat alayım

“Sıñsıv”, koşukları, önceden hayatın adaletsizlikleri ve zıtlıklarına karşı isyandan çıkmış olsa da, son devirlerde kız verme törenlerinin bir parçası haline gelmiştir. Her kız, çocukluğundan beri oynarak büyüdüğü eviyle vedalaşıp, “sıñsıv” söyler:

Ekeme kız da bolsam ulıñdayman
İşinde ak meyektin uvızındayman
Küyip turğan janıma tiye berme
Üyirinen ayırılğan kulındayman

Babama kız da olsam oğlu gibiyim,
İçinde ak yumurta “uvız”³ gibiyim.
Yanıp duran canıma hiç dokunma,
Sürüden ayrılan “kulun” gibiyim.

Şaşağı şaşbavımnıñ malım malım
Üyimde jan ağamınñ edim hanım
Barğannan soñ baska elge kelin bolıp
Kalayınşa bolar eken meniñ halım

Saşağı saç bağımın örüm örüm
Evinde can ağamın idim hanım,
Varınca başka ile gelin olup,
Nasıl olur ki acep, benim halim

Köp edi-av körinbey tur şağıt penen
Davısıñdı esite almadım davırık penen
Üyrenge oramalğa sorlı basım
Jüremen endi kaytıp javlık penen

Çok idi de görünmüyor toz ile
Sesini duymadım bağırarak ile
Alışmış “oramal”a garip başım,
Şimdi ben neylerim “yağlık”⁴ ile.

¹ Kergi: Dört köşeli kap.

² Ker: Bir renk.

³ Ayımbetov, Kalli, Karakalpak Folklorı, Nökis “Karakalpakstan” Baspası, 1977, s. 27